

Prof. dr hab. Stanisław Kowalczyk
Instytut Rynków i Konkurencji
Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Recenzja
dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego
dr Anny Murawskiej w postępowaniu habilitacyjnym w dziedzinie nauk
społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse

1. Przesłanki formalno-prawne recenzji

Podstawą prawną dla wykonania recenzji była uchwała nr 113/2024 Rady Naukowej Dyscypliny Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie z dnia 23 października 2024 r., przekazana pismem z dnia 14 marca 2025 r., przez Panią dr hab. Małgorzatę Grzywińską-Rapcę, prof. UWM, sekretarza Komisji Habilitacyjnej.

Ocena merytoryczna osiągnięcia naukowego w rozumieniu art. 219. ust 1., ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018, poz. 1668 z późn. zm.), innych osiągnięć naukowych oraz dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego Habilitantki, została dokonana zgodnie z kryteriami określonymi w przytoczonej ustawie.

Recenzję sporządzono po zapoznaniu się z następującą dokumentacją załączoną do pisma sekretarza Komisji Habilitacyjnej:

- Załącznik 1. Dane wnioskodawcy.
- Załącznik 2. Kopia dokumentu potwierdzającego posiadanie stopnia doktora i tytułu zawodowego magistra inżyniera.
- Załącznik 3. Autoreferat.
- Załącznik 4. Wykaz osiągnięć naukowych albo artystycznych stanowiących znaczny wkład w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse.
- Załącznik 4a. Kopie publikacji.
- Załącznik 4b. Kopie dokumentów potwierdzających pozostałe osiągnięcia naukowe stanowiące znaczny wkład w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse.
- Załącznik 5. Wykaz ukończonych studiów podyplomowych, kursów, szkoleń oraz uczestnictwa w seminariach i webinarach w latach 2010-2023.

- Załącznik 6. Wykaz osiągnięć dydaktycznych, organizacyjnych i popularyzujących naukę.
- Załącznik 7. Oświadczenia współautorów publikacji o zakresie wkładu w pracę.

Habilitantka we wniosku o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego wskazała jako swoje podstawowe osiągnięcie naukowe w rozumieniu art. 219. ust. 1., w/w ustawy, monografię: *Uwarunkowania i tendencje zmian konsumpcji żywności w Polsce. Wydatki, Spożycie, Determinanty, Zróżnicowanie* (Wydawnictwa Uczelniane Politechniki Bydgoskiej, Bydgoszcz 2023).

W recenzji odniesiono się do dorobku Habilitantki w czterech podstawowych obszarach:

- osiągnięcia naukowego (art. 219. ust. 1.),
- pozostałego dorobku naukowego i publikacyjnego oraz współpracy międzynarodowej,
- dorobku dydaktycznego,
- dorobku popularyzatorskiego.

2. Charakterystyka sylwetki Habilitantki

Studia magisterskie Habilitantka ukończyła w 1997 r. broniąc pracę magisterską na Wydziale Rolniczym w ówczesnej Akademii Techniczno-Rolniczej im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy (obecnej Politechnice Bydgoskiej im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich), uzyskując dyplom zawodowy magistra inżyniera rolnictwa.

Stopień doktora nauk ekonomicznych w zakresie ekonomii, specjalność Ekonomika gospodarstwa domowego i konsumpcji, zdobyła na Wydziale Nauk Ekonomicznych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie uchwałą z dnia 27 kwietnia 2010 r. Tytuł rozprawy doktorskiej brzmiał: *„Rozwój społeczno-ekonomiczny a poziom życia w gospodarstwach domowych w Polsce”*. Promotorem dysertacji była Pani prof. dr hab. Krystyna Gutkowska.

W latach 2014-2015 Habilitantka była uczestniczką studiów podyplomowych pt.: „Menedżer projektu Badawczo-Rozwojowego”, realizowanych przez Wyższą Szkołę Bankową w Toruniu. W latach 2016-2017 studiów podyplomowych pt. „Rachunkowość przedsiębiorstw”, realizowanych przez Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy. Z kolei w latach 2019-2021 uczestniczyła w czterosemestralnym kursie „Przygotowania Pedagogicznego”, realizowanym przez Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy. W 2023 roku zdobyła certyfikat tutora w ramach szkolenia organizowanego przez Szkołę Tutorów

Akademickich Collegium Wratislaviense we Wrocławiu. Poza wyżej wymienionymi studiami podyplomowymi i szkoleniami, uczestniczyła w kilkudziesięciu innych przedsięwzięciach doskonalących kompetencje badawcze i edukacyjne.

Pracę zawodową rozpoczęła w 1997 r. na macierzystej Uczelni w Katedrze Budownictwa Drogowego na Wydziale Budownictwa i Inżynierii Środowiska w Akademii Techniczno-Rolniczej im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy, na stanowisku referenta technicznego, a następnie samodzielnego referenta technicznego. W latach 2003-2007 była zatrudniona na stanowisku asystenta w Katedrze Ekonomiki, Organizacji i Zarządzania w Gospodarce Żywnościowej w Zakładzie Ekonomiki Produkcji Rolniczej na Wydziale Rolniczym w Akademii Techniczno-Rolniczej im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy. Następnie w latach 2007-2010 na stanowisku asystenta w Katedrze Ekonomiki, Organizacji i Zarządzania w Uniwersytecie Technologiczno-Przyrodniczym im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy (w latach 2004-2008 dwukrotnie przebywała na urlopie macierzyńskim). Od 2010 r., po uzyskaniu stopnia doktora nauk ekonomicznych, nieprzerwanie pracuje na stanowisku adiunkta w Katedrze Ekonomii i Marketingu na Wydziale Zarządzania w Politechnice Bydgoskiej.

3. Ocena osiągnięcia naukowego

Habilitationka wskazała monografię pt.: *Uwarunkowania i tendencje zmian konsumpcji żywności w Polsce. Wydatki, Spożycie, Determinanty, Zróżnicowanie* (Wydawnictwa Uczelniane Politechniki Bydgoskiej, Bydgoszcz 2023), jako podstawowe osiągnięcie naukowe. Praca składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, podsumowania, bibliografii, spisu rysunków oraz tabel. Łącznie liczy 307 ponumerowanych stron.

Praca dotyczy uwarunkowań oraz zmian konsumpcji żywności w Polsce. Jak zaznacza Habilitationka „Inspiracją do przygotowania tej dysertacji była chęć całościowego zestawienia poziomu, struktury, zróżnicowania, trendów i wpływu uwarunkowań makroekonomicznych oraz czynników dochodowych i społeczno-demograficznych, a także regionalnych, na poziom wydatków na żywność i poziom jej spożycia oraz strukturę konsumpcji żywności w gospodarstwach domowych” (s. 12). Jest to konsekwencja stanowiska Habilitationki, w kwestii luki badawczej za którą uznaje brak „opracowań poświęconych uwarunkowaniom konsumpcji żywności, zwłaszcza uwarunkowaniom współczesnego otoczenia bliższego i dalszego. (s. 12). W następstwie tak określonej luki badawczej główny cel pracy został określony następująco: „skonstruowanie modelu konsumpcji żywności w gospodarstwach domowych w Polsce oraz schematów jej uwarunkowań i kierunków zmian w latach 2010–2019” (s. 5).

Za tak sformułowanym celem badawczym według Habilitantki przemawiały takie względy, jak: znaczenie poznawcze intensywnie zmieniających się uwarunkowań ekonomiczno-gospodarczych procesów zaspokajania potrzeb żywnościowych, konieczność zwrócenia uwagi na dysproporcje w konsumpcji żywności w zależności od typu gospodarstwa domowego, znaczenie pogłębiającego się zjawiska zmiany i dysproporcji struktury spożycia żywności, znaczenie badanego problemu dla polityki społecznej państwa, znaczenie aplikacyjne wyników badania dla kształtowania polityki żywnościowej, czy uwarunkowania dysproporcji regionalnych konsumpcji żywności.

W powiązaniu z celem głównym badań wyznaczono 8 zadań szczegółowych, sformułowano hipotezę główną oraz 9 hipotez szczegółowych. Zadania szczegółowe odnosiły się do tak ważnych dla badanego problemu obszarów jak: zdefiniowanie konsumpcji i konsumenta żywności, sprecyzowanie potrzeb żywnościowych oraz uwarunkowań konsumpcji żywności, określenie wpływu na konsumpcję żywności uwarunkowań makroekonomicznych (tempo rozwoju ekonomicznego, poziom dochodów), ocena poziomu, struktury i zmian wydatków na żywność, określenie wpływu przynależności gospodarstw domowych do określonej grupy społeczno-ekonomicznej na poziom wydatków na żywność, ocena poziomu, struktury i tendencji zmian w spożyciu produktów żywnościowych w aspekcie ilościowym oraz skonstruowanie modelu tych aspektów, określenie wpływu na różnice w poziomie i składzie konsumpcji żywności cech gospodarstw domowych (przynależność do grupy społeczno-ekonomicznej, liczba osób w gospodarstwie domowym, typ biologiczny rodziny¹, poziom wykształcenia), określenie wpływu uwarunkowań ekonomicznych w skali makro i mikro na różnice regionalne wydatków na żywność.

W następnej kolejności sformułowana została hipoteza główna i hipotezy szczegółowe. Hipoteza główną zakłada, że „że poziom i struktura spożycia żywności w Polsce ulegają przeobrażeniom, a na tendencje zmian oraz skalę różnic w zakresie spożycia żywności w gospodarstwach domowych niezmiennie i istotnie wpływają uwarunkowania ekonomiczno-gospodarcze i regionalne, tworzące otoczenie dalsze konsumpcji żywności (determinanty zewnętrzne), a także czynniki ekonomiczne (dochodowe) i społeczno-demograficzne stanowiące determinanty wewnętrzne konsumpcji żywności (s. 7).

Hipotezy szczegółowe odnoszą się przede wszystkim do zmian poziomu spożycia żywności w następstwie ewolucji otoczenia ekonomiczno-gospodarczego oraz wzrostu

¹ Typ biologiczny rodziny odnosi się do dwóch cech, jak obecność i liczebność dzieci oraz rodziców (obydwoje rodzice, brak jednego z rodziców).

dochodów rozporządzalnych gospodarstw domowych w układzie typowych cech tych gospodarstw, zmian ich zachowań oraz uwarunkowań regionalnych.

Przedstawiony wyżej schemat badawczy (luka badawcza, cel główny, zadania szczegółowe, hipoteza główna i hipotezy szczegółowe) przyjęty przez Habilitantkę, należy uznać za prawidłowy. Porównanie wyznaczonych zadań szczegółowych oraz hipotez szczegółowych nasuwa jednak pytanie, czy hipotezy „pokrywają” cały obszar badawczy opisany w zadaniach. Wydaje się, że brak w nich głównie odniesień do zagadnień wykraczających poza analizę zmian poziomu i tendencji konsumpcji, jak miejsce żywności wśród innych przedmiotów konsumpcji (zadanie 1), precyzowanie potrzeb żywnościowych (zadanie 2), czy konstrukcja modelu aspektów ilościowych konsumpcji żywności (zadanie 6). Ponadto wątpliwości można zgłosić także pod względem liczby hipotez szczegółowych (łącznie 9). Wprawdzie nie istnieje jedno akceptowane i powszechnie przyjmowane wskazanie co do liczby zadań badawczych, czy hipotez szczegółowych, lecz zazwyczaj plasują się one na poziomie 5-6. Większa ich liczba nie stanowi naturalnie cechy negatywnej badań, lecz jednak je komplikuje.

Praca jak zaznacza Habilitantka ma charakter teoretyczno-empiryczny. Wykorzystane zostały takie metody badawcze jak: analiza elementarna, analiza przyczynowa, analiza logiczna, metoda ekspercka, metody analizy ilościowej (analiza statystyczna, analiza porównawcza) oraz metoda symulacji modelowej. Badania obejmują lata 2000-2019 w zakresie procesów wnioskowania i 2010-2019 w zakresie szczegółowej analizy empirycznej. W trakcie analiz empirycznych wykorzystano metody statystyczne, opisowe i porównawcze, wskaźniki struktury, miary położenia, miary zmienności (współczynnik zmienności V_s , miara rozstępu R , miara dystansu) oraz korelacji. Na potrzeby badań Habilitantka dokonała autorskiego grupowania produktów żywnościowych (11 grup) oraz wyodrębniła 7 typów gospodarstw domowych m. in. według kryterium: społeczno-zawodowego gospodarstw domowych, biologicznego, poziomu wykształcenia, liczebności miejscowości, czy regionu.

W rozdziale pierwszym przedstawiono poglądy na temat zagadnień stanowiących kluczowe wyznaczniki prowadzonych badań jak żywność, konsumpcja (żywności), konsument oraz uwarunkowania konsumpcji żywności. Praca w fragmencie tym zawiera szeroki przegląd podglądów oraz stanowisk na powyższe tematy zawartych w literaturze przedmiotu. Do wkładu Habilitantki w rozwój nauki bez wątpliwości można zaliczyć autorską konceptualizację ujęcia kategorii „konsumpcja żywności”, gdzie wyraźnie wyeksponowano dwudzielność takich jej aspektów jak: akt i proces, jednorazowość i stopniowość, rynkowe i pozarynkowe źródło pochodzenia, czy nabycie i wytworzenie/pozyskanie oraz zachodzących w zmiennym

środowisku społecznym i ekonomicznym. Na uwagę zasługuje także przyjęty w pracy podział uwarunkowań kształtujących konsumpcję żywności w układzie: grupa uwarunkowań, podgrupa uwarunkowań i zmienne wpływu (tabela 3).

Do rozdziału pierwszego, można zgłosić także pewne uwagi krytyczne. Zdecydowanie dominuje w nim bowiem styl relacyjny w stosunku do prezentowanych treści oraz ustaleń innych autorów. Habilitantka relacjonuje, przekazuje ustalenia innych badaczy. Brak natomiast tak ważnej, zwłaszcza w pracach na stopień, dyskusji naukowej. Trudno zatem finalnie określić, jakie stanowisko zajmuje Autorka w poszczególnych sprawach, chociaż zapewne krytyczne z uwagi na zamieszczone własne propozycje pewnych kategorii oraz klasyfikacji.

Rozdział drugi, zawiera omówienie podstawowych determinant ekonomiczno-gospodarczych popytu na żywność w tym wpływ zmian w poziomie produktu krajowego brutto, dochodów w sektorze gospodarstw domowych, podaży żywności ich cen oraz globalizacji. Jednym z najważniejszych czynników warunkujących poziom spożycia żywności jest rozwój gospodarczy kraju, reprezentowany z reguły przez poziom PKB na osobę. Jego konsekwencją jest miesięczne wynagrodzenie za pracę, determinujące możliwości nabywcze konsumentów w tym także w zakresie żywności. W badanym przez Habilitantkę okresie stwierdza się silną zależność pomiędzy uwarunkowaniami ekonomiczno-gospodarczymi w Polsce reprezentowanymi przez wzrost gospodarczy (PKB) a poziomem i strukturą spożycia w sektorze gospodarstw domowych (s. 80). Podobnie silny wpływ wywierają zmiany cen, a od kilku dekad podstępująca globalizacja. Globalizacja, która jak słusznie zauważa Habilitantka prowadzi do upowszechniania się produktów, marek i gustów, a w konsekwencji – preferencji konsumentów. Finalnie efektem procesów globalizacji jest upowszechnianie się w społeczeństwach wzorców konsumpcyjnych, zgodnie z którymi konsumenci nie liczą się z kosztami ekologicznymi i społecznymi, na skutek czego przyczyniają się do marnotrawstwa dóbr, zasobów i przyrody (s. 113). Z drugiej strony ta sama globalizacja tworzy środowisko niekorzystne dla stanu bezpieczeństwa żywności, sprzyjając wyjątkowej anonimowości rynków i w efekcie skłonności do fałszowania produktów i oszustw żywnościowych (s. 111).

Analiza zawarta w rozdziale drugim, wykazała, w części zaś biorąc pod uwagę wyniki badań innych autorów cytowanych przez Habilitantkę, potwierdziła silną zależność występującą pomiędzy elementami otoczenia dalszego konsumpcji, jak rozwój gospodarczy, czy globalizacja, a poziomem konsumpcji.

Do ważnych zagadnień w tym rozdziale, stosunkowo rzadziej podejmowanym przez badaczy, należy bez wątpliwości zaliczyć rozważania o wpływie tzw. popytu niefunkcjonalnego na poziom konsumpcji. Różne formy tego popytu (paradoks Giffena,

Veblena, czy spekulacyjny), jak wykazuje doświadczenie w pewnych okresach stanowią istotne źródło zakłóceń prawa podaży i popytu oraz w efekcie funkcjonowania rynku żywności.

Rozdział trzeci zawiera analizę kierunków i uwarunkowań zmian w poziomie i strukturze wydatków na żywność w gospodarstwach domowych w latach 2010–2019. Do podstawowych wyznaczników poziomu oraz zmian w tym wymiarze należy zaliczyć poziom osiąganych przez gospodarstwa domowe dochodów. Wpływa on bowiem na wybór i konsumpcję produktów żywnościowych, które mogą być realizowane bez żadnych ograniczeń lub z utrudnieniami wynikającymi z ograniczoności tych dochodów. Zarówno przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny, jak i dochód do dyspozycji w latach 2000–2019 w Polsce dynamicznie wzrastały, co w części było konsekwencją występującej inflacji. Wzrastały także wydatki na towary i usługi konsumpcyjne w tym żywność, chociaż ich udział w dochodach rozporządzalnych i do dyspozycji w latach 2000–2019 dynamicznie się obniżał z poziomu 98% w 2000 r. do niespełna 67–68% w 2019 r., co świadczy o poprawie sytuacji dochodowej gospodarstw domowych w badanym przez Habilitantkę okresie.

Zmianom w poziomie wydatków na żywność towarzyszyły zmiany w ich strukturze. W następstwie przeprowadzonych badań Habilitantka wyodrębniła trzy podstawowe grupy produktów żywnościowych: (i) o wzroście wydatków, (ii) stabilizacji i (iii) spadku wydatków. Pierwszą grupę tworzą takie produkty jak: warzywa (świeże, chłodzone, przetwory warzywne), owoce (w szczególności owoce cytrusowe), produkty mleczne ogółem (w tym jogurty, sery dojrzewające i topione), mięso, ryby i owoce morza, jaja, masło, miód, cukier, czy czekolada, drugą – ziemniaki, makarony, twarogi, soki, i trzecią – pieczywo, mąka, mleko. Zmiany te świadczą o przesunięciu diety w kierunku produktów uznanych za bardziej ekskluzywne, chociaż niekoniecznie świadczące o poprawie jej walorów zdrowotnych (wzrost wydatków na cukier oraz wyroby cukiernicze).

Badania wykazały także istotne zróżnicowanie wydatków na żywność w kontekście cech społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych oraz układu regionalnego.

W pierwszym zakresie badania wykazały, że udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w wydatkach na towary i usługi konsumpcyjne jest najwyższy w gospodarstwach rolników, najniższy zaś w gospodarstwach domowych osób pracujących na własny rachunek oraz pracowników na stanowiskach nierobotniczych. Traktując wielkość tego udziału jako wyznacznik poziomu życia, można stwierdzić, że najwyższy poziom życia w Polsce występuje w gospodarstwach domowych, w których dochody uzyskiwane są z pracy najemnej na stanowiskach nierobotniczych oraz z pracy na własny rachunek, a najniższy poziom życia – w grupie gospodarstw domowych rolników i rencistów. Zróżnicowanie

wykazuje także struktura asortymentowa wydatków na żywność. Największe wydatki praktycznie na wszystkie grupy produktów żywnościowych ponoszą emeryci i renciści. Z kolei w kwestii najmniejszych wydatków występuje znaczne zróżnicowanie. Na warzywa, owoce, mleko i sery, ryby i owoce morza oraz napoje, najmniejsze wydatki ponoszą rolnicy, na mięso – gospodarstwa domowe pracowników na stanowiskach nierobotniczych, a na pieczywo i produkty zbożowe, jaja, oleje i tłuszcze oraz wyroby cukiernicze – gospodarstwa pracowników na stanowiskach robotniczych. Potwierdza to znaczne zróżnicowanie przeciętnej diety w poszczególnych grupach społeczno-zawodowych.

Interesujące spostrzeżenia przynosi także analiza w układzie regionalnym. Badania potwierdziły i wykazały wyjątkowe zróżnicowanie poszczególnych strumieni w tym zakresie. I tak skala zróżnicowania w układzie województwo o najwyższym i najniższym poziomie wyniosła w zakresie (w przeliczeniu na 1 osobę):

- przeciętne miesięczne wynagrodzenie – 143,7% (mazowieckie do warmińsko-mazurskie),
- przeciętny dochód do dyspozycji – 142,6% (mazowiecki do podkarpackie),
- wydatki na towary i usługi konsumpcyjne – 145,4% (mazowieckie do warmińsko-mazurskie),
- wydatki na żywność i napoje – 116,6% (pomorskie do lubelskie).

Wyniki te dowodzą wyraźnego zróżnicowania regionalnego w zakresie poziomu osiągniętych dochodów oraz w konsekwencji wydatków przeznaczanych na poszczególne cele w tym żywność.

Do najbardziej wartościowych ustaleń w tej części pracy zaliczam przeprowadzenie grupowania wszystkich produktów żywnościowych z punktu widzenia ewolucji ich miejsca w przeciętnej diecie, wyróżnienie grup produktów o charakterze mini-max (o najmniejszych i największych wydatkach według grup społeczno-ekonomicznych) oraz określenie różnic regionalnych w wydatkach na żywność. W tym ostatnim zakresie szkoda, że Habilitantka nie podjęła próby wyodrębnienia najbardziej zbliżonych pod względem badanych cech, grup województw.

Rozdział czwarty zawiera szczegółową analizę poziomu oraz różnic w spożyciu żywności na poziomie kraju, regionów (województw) oraz grup gospodarstw domowych. Uzasadnienie dla badań tego rodzaju według Habilitantki wynika z kilku powodów:

- po pierwsze zmiany w spożyciu żywności gospodarstw domowych są podstawową przesłanką podejmowania decyzji przez producentów żywności, rolników, przetwórców, oraz dystrybutorów i handlowców,

- po drugie, są także wskazaniemi dla konsumentów co do aktualnych tendencji i zmian w modelu konsumpcji,
- po trzecie, są źródłem wiedzy dla analityków, którzy na ich podstawie wnioskuje o aktualnej konsumpcji, jak i prognozują jej zmiany w przyszłości, wreszcie
- po czwarte, są bazą informacji dla żywieniowców i dietetyków, które następnie wykorzystuje się podczas edukacji żywieniowej. (s. 188).

Badaniami zostały objęte wszystkie grupy produktów żywnościowych, a w ramach poszczególnych grup, szeroki wachlarz produktów składających się na nie. Przykładowo w ramach grupy warzywa, analizą zostały objęte takie produkty, jak: warzywa świeże i schłodzone, kapusta, pomidory, ogórki, buraki, marchew, warzywa suszone, przetwory z warzyw, warzywa mrożone, grzyby i ziemniaki. Wyniki przeprowadzonych analiz były następnie podstawą opracowania modelu konsumpcji żywności dla Polski, uwzględniającego podział na trzy grupy produktowe o spożyciu progresywnym, regresywnym i stabilnym. Podsumowaniem tego etapu badań jest konkluzja, iż Polska jest klasycznym przykładem kraju kształtującego wzorce żywieniowe przez upodabnianie się do krajów o wysokim poziomie życia i rozwoju gospodarczego (s. 216). Wniosek ten jest o tyle interesujący, lecz i zastanawiający, że w badanym okresie na rynku żywności w Polsce następowały znaczne i na dodatek różnokierunkowe zmiany cen żywności (porównaj: Rozdział 2).

W następnym etapie dokonano analizy zmian poziomu spożycia żywności w zależności od cech gospodarstw domowych, takich jak: źródło uzyskiwanych dochodów, ich poziom, typ biologiczny, poziom wykształcenia głowy gospodarstwa domowego, liczba osób w gospodarstwie, miejsce zamieszkania, region lub województwo, w którym zlokalizowane jest gospodarstwo domowe. Wyniki analizy były podstawą do opracowania typów gospodarstw domowych w relacji do spożycia wyróżnionych grup produktów żywnościowych w układzie dwubiegowym: spożycie maksymalne, spożycie minimalne. Określone w pracy typy gospodarstw domowych dotyczą takich produktów jak: warzywa, owoce, pieczywo i produkty zbożowe, produkty mleczne, mięso-ryby-jaja, oleje i tłuszcze, cukier i produkty cukiernicze oraz napoje bezalkoholowe. Podsumowaniem tego etapu było opracowanie modelu uwarunkowań regionalnych oraz siły determinant ekonomicznych i społeczno-demograficznych konsumpcji żywności w gospodarstwach domowych. Jak wykazały badania czynnikami, które najczęściej i w największym stopniu różnicują gospodarstwa domowe pod względem struktury i poziomu konsumpcji żywności, są liczba osób w gospodarstwie domowym oraz typ biologiczny rodziny (s. 247).

W trzecim etapie dokonano analizy poziomu spożycia żywności w układzie regionalnym. Wprawdzie – jak podkreśla Habilitantka - klasa miejscowości zamieszkania, region czy województwo, mają relatywnie mniejszy wpływ na różnice w konsumpcji żywności, tym niemniej lokalizacja gospodarstwa domowego w konkretnym województwie, stanowi determinantę kształtującą zachowania konsumentów (s. 250). Na podstawie wyników przeprowadzonych badań można stwierdzić, że statystycznie istotne różnice (współczynnik zróżnicowania $V_s > 10\%$), występuje w przypadku spożycia jogurtów, ryb i owoców morza, jaj oraz cukru, na granicy istotności w przypadku warzyw, mleka i mięsa oraz nieistotne w zakresie konsumpcji owoców, pieczywa i produktów zbożowych, serów i twarogów oraz olejów i tłuszczów. To zróżnicowanie regionalne na także wymiar wzajemnych korelacji różnych grup produktów żywnościowych. Przykładowo w województwach, w których stwierdzono największe spożycie owoców, większe jest także spożycie serów i twarogów, mniejsze natomiast cukru (pomorskie, zachodniopomorskie, lubuskie, mazowieckie, dolnośląskie).

Przeprowadzone w układzie województw badania poziomu oraz struktury spożycia pozwoliły na opracowanie schematów wpływu regionalnego zróżnicowania wybranych determinant na konsumpcję żywności w Polsce. Określono wpływ regionalnego zróżnicowania na spożycie żywności takich determinant jak:

- czynniki ekonomiczno-gospodarcze (nominalne dochody pierwotne brutto i do dyspozycji gospodarstw domowych na jednego mieszkańca w zł oraz produkt krajowy brutto per capita w zł),
- przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w zł,
- czynniki ekonomiczne w skali mikro (przeciętne miesięczne dochody rozporządzalne oraz do dyspozycji na jedną osobę w gospodarstwach domowych w zł).

Siła wpływu determinant została sklasyfikowana następująco:

- wpływ dodatni silny, średni i słaby,
- wpływ ujemny silny, średni i słaby,
- brak wpływu.

Przeprowadzone w tym etapie badania pozwoliły na określenie siły wrażliwości (reakcji) spożycia poszczególnych grup produktów żywnościowych na determinanty gospodarcze i dochodowe, a więc te zachodzące zarówno w skali makro, jak i mikro. Jak wykazały badania do szczególnie wrażliwych produktów należą m. in.: owoce świeże, chłodzone, mrożone i suszone, soki owocowe i warzywne, wyroby piekarskie i cukiernicze,

jogurty, sery dojrzewające, herbata oraz wody mineralne i źródlane, z kolei do najmniej wrażliwych pomidory, ryż, ryby, tłuszcze zwierzęce, w tym masło oraz czekolada. Trzeba podkreślić, że zarówno skład pierwszej, jak i drugiej grupy w przypadku niektórych produktów jest nieoczekiwany.

W podsumowaniu badań potwierdza się pozytywną weryfikację hipotezy głównej oraz wszystkich hipotez szczegółowych (w tym częściowo hipotezy 4) oraz w sposób syntetyczny odwzorowuje to w postaci dwóch modeli: modelu zmian konsumpcji żywności na przykładzie Polski w latach 2010-2019 oraz modelu uwarunkowań konsumpcji żywności.

Ogólnie, wyniki badań przeprowadzonych przez Habilitantkę uzupełniają naszą wiedzę na temat uwarunkowań oraz determinant konsumpcji żywności w Polsce, co ma znaczenie zarówno dla rozwoju nauki, jak i formułowania programów politycznych i strategicznych w zakresie rozwoju gospodarki w tym sektora rolno-żywnościowego, wyżywienia oraz bezpieczeństwa żywnościowego kraju.

Poza uwagami zgłoszonymi przy omawianiu poszczególnych fragmentów (rozdziałów) monografii, lektura pracy Habilitantki nasuwa kilka uwag szczegółowych.

Po pierwsze, wymieniając makroekonomiczne determinanty konsumpcji żywności, do takowych zaliczone zostały m. in. „...*podaż żywności, rynek żywności (...), ceny produktów żywnościowych*” (s. 66), tymczasem to już A. Marshall, stwierdził, że „*Gdy mówi się o popycie i podaży w ich wzajemnym stosunku, to, rzecz prosta, trzeba rozważać koniecznie jeden i ten sam rynek*” (Principles of Economics), bowiem rynek to układ wzajemnych zależności podaży, popytu i ceny.

Po drugie, w pracy używa się określeń „żywność”, „produkt żywnościowy”, „produkt spożywczy” i „artykuł spożywczy”, bez definiowania, czy kategorie te stanowią pojęcia odrębne, czy tożsame. Jeżeli tożsame to wskazane byłoby ujednolicenie stosowanych kategorii.

Po trzecie, w podsumowaniu rozdziału drugiego stwierdza się, „Wśród uwarunkowań konsumpcji żywności stanowiących otoczenie dalsze, na które konsument nie ma wpływu, należy również wymienić podaż żywności” (s. 113), natomiast na rysunku 9, *Model uwarunkowań otoczenia ekonomiczno-gospodarczego konsumpcji żywności* (s. 114), wśród uwarunkowań otoczenia dalszego, niezależnego od decyzji konsumenta, wymienia się popyt na żywność. Jest to różnoznacne ze stanowiskiem, iż konsument nie ma wpływu, ani na podaż, ani na popyt na żywność. Jest to tym samym praktycznie, zanegowanie założeń i ekonomii podaży i ekonomii popytu (keynesizmu). Niejako przy okazji można dodać uwagę techniczną, iż przywołany powyżej rysunek 9, jako strukturyzujący zawartość rozdziału drugiego, należałoby zamieścić na początku tego rozdziału, a nie na jego końcu.

Po czwarte, w pewnych fragmentach pracy (przykładowo rozdziały 2 i 3) nie precyzuje się dokładnie warunków prowadzonych rozważań, czy badań, co prowadzi do wątpliwości uzyskanych wyników, jak i prawdziwości wniosków. Dotyczy to analiz w zakresie dynamiki takich zjawisk, jak sprzedaż, dochody, wydatki itd., z pominięciem informacji w jakim systemie cenowym są one prowadzone (ceny bieżące, zmienne, stałe, realne) oraz możliwych konsekwencji dla formułowanych wniosków.

Praca zawiera dosyć bogatą bibliografię, jednak do jej zawartości można także zgłosić uwagi krytyczne. Jest to przykładowo zupełne pominięcie w rozważaniach z zakresu konsumpcji żywności, czy też negatywnych konsekwencjach nadkonsumpcji (problem otyłości) prac pewnych badaczy, jak chociażby M. Kwasek².

Ogólnie do najważniejszych ustaleń oraz osiągnięć Habilitantki w tym obszarze zaliczam:

1. Autorską konceptualizację kategorii „konsumpcja żywności” w układzie dwudzielności takich jej aspektów jak: akt i proces, jednorazowość i stopniowość, rynkowe i pozarynkowe źródło pochodzenia, nabycie i wytworzenie/pozyskanie.
2. Podjętą próbę nowego ujęcia podziału uwarunkowań kształtujących konsumpcję żywności (uwarunkowania makro- i mikroekonomiczne, podgrupy uwarunkowań – otoczenie biznesowe, oddziaływanie państwa itd., zmienne wpływu – tempo rozwoju gospodarczego, cechy konsumenta itd.).
3. Włączenie do rozważań o konsumpcji, wpływu tzw. popytu niefunkcjonalnego na poziom oraz charakter tego zjawiska.
4. Opracowanie grupowania wszystkich produktów żywnościowych z punktu widzenia ewolucji ich miejsca w przeciętnej diecie oraz wyróżnienie grup produktów o charakterze mini-max (o najmniejszych i największych wydatkach według grup społeczno-ekonomicznych).
5. Określenie siły wrażliwości (reakcji) spożycia poszczególnych grup produktów żywnościowych na determinanty gospodarcze (makroekonomiczne) jak i dochodowe (mikroekonomiczne).
6. Opracowanie modelu zmian konsumpcji żywności na przykładzie Polski w latach 2010-2019 w układzie grupy produktowe wzrostowe, spadkowe i neutralne.

² W całej monografii znajduje się odwołanie do jednej pracy M. Kwasek (z 2007 r.) opublikowanej we współpracy w B. Gulbicką, a poświęconej wpływowi globalizacji na wyżywienie w Polsce.

7. Opracowanie modelu uwarunkowań konsumpcji żywności z uwzględnieniem determinant zewnętrzny (rozwój gospodarczy kraju, globalizacja, inflacja itd.) i wewnętrznych (wykształcenie, liczba osób w rodzinie, grupa kwintylowa/decylowa).

Reasumując powyższe uwagi, stwierdzam, że monografia pt.: *Uwarunkowania i tendencje zmian konsumpcji żywności w Polsce. Wydatki, Spożycie, Determinanty, Zróżnicowanie*, spełnia warunek ustawowy w rozumieniu art. 219. ust 1., pkt. 2) ustawy, upoważniający do nadania stopnia doktora habilitowanego.

4. Ocena pozostałego dorobku naukowego i publikacyjnego oraz współpracy międzynarodowej.

Poza monografią *Uwarunkowania i tendencje zmian konsumpcji żywności w Polsce. Wydatki, Spożycie, Determinanty, Zróżnicowanie*, Habilitantka zgłosiła do oceny 7 publikacji ze swojego dorobku naukowego (Załącznik 4a: Kopie siedmiu wybranych publikacji). Ukazały się one w takich wydawnictwach jak: *Metody Ilościowe w Badaniach Ekonomicznych, Sustainability, Energies, Ekonomia i Prawo (Economics and Law), Agriculture, Silesian University of Technology Scientific Papers. Organization & Management*. Pięć publikacji ukazało się w czasopismach z IF. Procentowy udział Habilitantki w publikacjach z IF wyniósł od 40% do 100%.

Tematycznie przedstawione do oceny publikacje dotyczą takich zagadnień jak: poziom życia, zrównoważenie rolnictwa, odnawialne źródła energii, gazy cieplarniane, zrównoważona konsumpcja, profile i postawy konsumentów oraz poziom wykształcenia a dochody ludności. Jest to zatem stosunkowo szeroka tematyka jednak lektura publikacji upoważnia do stwierdzenia, że badania w istocie koncentrują się wokół dwóch zagadnień: konsumenta oraz środowiska.

Publikacje ukazały się w języku angielskim (6 pozycji) i polskim (1 pozycja). Samodzielne publikacje to 3 pozycje, we współautorstwie – 4 pozycje. Publikacje ukazały się w latach 2014 – 2024 w tym 6 w 2021 r. i później.

Celem publikacji *Ocena poziomu życia w krajach Unii Europejskiej (UE-28) w aspekcie zrównoważonego rozwoju za pomocą wielowymiarowej analizy porównawczej*, było określenie regionalnego zróżnicowania poziomu życia w krajach Unii Europejskiej na podstawie syntetycznych miar rozwoju z priorytetowym uwzględnieniem wskaźników charakteryzujących zrównoważony rozwój. Otrzymane miary syntetyczne posłużyły do konstrukcji rankingu badanych krajów oraz wyodrębnienia grup typologicznych, składających

się z krajów o podobnym poziomie życia. W pracy wykorzystano metody ilościowe (metoda doboru zmiennych Hellwiga, metryka wielowymiarowych dystansów Euklidesa).

Trzy publikacje tj.:

- *The Progress of Sustainable Management of Ammonia Emissions from Agriculture in European Union States Including Poland—Variation, Trends, and Economic Conditions*
- *Comparison of Consumption and Renewable Sources of Energy in European Union Countries—Sectoral Indicators, Economic Conditions and Environmental Impacts,*
- *Greenhouse Gas Emissions in the Agricultural and Industrial Sectors—Change Trends, Economic Conditions, and Country Classification: Evidence from the European Union,*

dotyczą różnowymiarowych relacji jakie zachodzą pomiędzy rolnictwem a środowiskiem w tym zwłaszcza w obszarze zarządzania emisjami gazów (np. amoniaku), wykorzystania odnawialnych źródeł energii w różnych sektorach gospodarki, relacji z poziomem rozwoju ekonomicznego, presji współczesnego rozwoju środowiskowej oraz konsekwencji tych zjawisk dla jakości życia. Wszystkie publikacje oparte zostały na szerokich i dogłębnych badaniach analitycznych.

Uzyskane wyniki wskazują na szereg istotnych dla badanych zjawisk ustaleń zarówno wymiarze nowej wiedzy, jak i praktycznych wskazań dla realizowanych polityk w tym rolnej i środowiskowej. Przykładem może być określenie zmian w emisji amoniaku jaki miał miejsce w krajach UE. Okazuje się, że kraje o wysokiej emisji amoniaku z rolnictwa produkowały i produkują go jeszcze więcej, podczas gdy kraje o niskiej emisji dodatkowo zmniejszyły jego emisję. Ponadto przy i tak wysokim udziale rolnictwa w emisjach amoniaku badania nie potwierdziły związku przyczynowego pomiędzy skalą jego emisji, a działania ze strony państw członkowskich UE w celu jego minimalizacji, pomimo szeregu deklaracji oraz stanowisk w tej sprawie (*The Progress of Sustainable Management of Ammonia Emissions....*).

Podobnie ma się sytuacja z emisją gazów cieplarnianych. Stwierdza się bowiem silną dodatnią korelację pomiędzy całkowitą emisją gazów cieplarnianych, a PKB per capita, co oznacza, że wyższy rozwój gospodarczy kraju, przyczynia się do wyższego poziomu emisji gazów cieplarnianych.

Badania Habilitantki wykazały także szereg innych zależności, jak chociażby dodatni związek przyczynowo-skutkowy między poziomem emisji gazów, a udziałem inwestycji w PKB oraz wydatkami na badania i rozwój. Stwierdzono też silne powiązania między

wskaźnikami emisji gazów a warunkami ekonomicznymi w sektorze rolnym. Do ciekawych, lecz i zaskakujących ustaleń należy konkluzja, iż występują znaczące dodatnie związki przyczynowo-skutkowe między wszystkimi badanymi emisjami gazów cieplarnianych a rządowym wsparciem dla badań i rozwoju w rolnictwie. Oznacza to, że wyższe wsparcie rządowe prowadzi do większych emisji gazów cieplarnianych, a zatem głównym zagrożeniem dla klimatu są/mogą być właśnie obszary wiejskie w UE, które przecież z założenia mają odgrywać szczególną rolę środowiskową we Wspólnej Polityce Rolnej (*Greenhouse Gas Emissions in the Agricultural and Industrial Sectors...*).

Do interesujących wniosków doszła Habilitantka także w badaniu profili konsumenckich (na przykładzie konsumpcji owoców i warzyw) w oparciu o metodę głównych składowych (*Principal component analysis – PCA*), która to metoda pozwala integrować różne cechy konsumentów (płeć, wiek itp.) w jednej wspólnej analizie. Celem artykułu była identyfikacja profili konsumentów w zakresie zrównoważonej konsumpcji owoców i warzyw, z uwzględnieniem wybranych cech demograficznych i społeczno-ekonomicznych mieszkańców Europy. Badania wykazały, że główne czynniki różnicujące spożycie owoców i warzyw to wiek, poziom wykształcenia, poziom dochodów, wreszcie płeć. Badania pozwoliły wyróżnić cztery profile konsumentów owoców i warzyw oraz dwa profile konsumentów soków owocowych lub warzywnych oraz kraje najbardziej zbliżone i oddalone od syntetycznego wzorca zrównoważonej konsumpcji (*Consumer Profiles of Sustainable Fruit and Vegetable...*).

W nurcie tym pozostają także badania przedstawione w artykule *The Impact of Regional Variation in Economic Conditions on Consumer...*. Celem była tu ocena wpływu regionalnego zróżnicowania warunków ekonomicznych konsumentów na ich postawy i zachowania w czasie kryzysu. Badaniem zostały objęte wszystkie województwa. Zrealizowano je z wykorzystaniem metody CATI na próbie 1000 respondentów. Dokonano także grupowania województw wykorzystując metodę Warda. Wyróżniono cztery grupy (klastry) województw z punktu widzenia sytuacji ekonomicznej konsumentów.

Badania wykazały w jak różnych regionalnie warunkach, ze względu na czynniki ekonomiczne, podejmowane są decyzje przez konsumentów. W obliczu kryzysu największe obawy o przyszłość deklarowali konsumenci z województw mniej zaawansowanych w rozwoju, z województw uboższych. Nie jest to konkluzja zaskakująca. Mniej oczywiste jest natomiast inne ustalenie, iż obawy i ograniczenia związane z kryzysem relatywnie częściej przejawiają mieszkańcy biedniejszych województw, jednak, to oni, rzadziej deklarują zmniejszone zaspokajanie potrzeb swoich gospodarstw domowych.

Z kolei artykuł, *Assessment of the relationship between regional variability in the level of education....*, prezentuje wyniki badań poświęconych analizie współzależności między poziomem wykształcenia, a nierównościami dochodowymi. Badania zrealizowano na przykładzie wszystkich krajów unijnych. Zostały oparte na wielowymiarowej analizie porównawczej poziomu wykształcenia i dochodów ludności, skonstruowanych syntetycznych miarach badanych zjawisk oraz uszeregowaniu i klasyfikowaniu badanych obiektów/krajów.

Jak wykazały badania poziom dochodów i nierówności społecznych jest silnie skorelowany z dostępem do dóbr publicznych w tym i edukacji. Jest to jak określa Habilitantka swoista „miara stopnia demokratyzacji społeczeństw”. Jednak co wykazały i potwierdziły badania, dostęp do edukacji pomimo, że winien być "równy" i "sprawiedliwy", nie jest w pełni realizowany nawet w krajach UE-27. Stan ten dodatkowo pogłębił kryzys związany z pandemią COVID-19. Przeciwdziałanie temu zjawisku, jest o tyle istotne, że wzrost poziomu edukacji społeczeństw jest warunkiem ich wychodzenia z ubóstwa.

Swoje zainteresowania zawodowe po uzyskaniu stopnia doktora Habilitantka grupuje w dwóch głównych obszarach badawczych, w ramach których wyróżniono nurty badawcze i jednym obszarze badawczym pobocznym (Autoreferat s. 24).

Obszary główne:

1. Problemy rozwoju społeczno-gospodarczego, poziomu i jakości życia oraz nierówności społecznych w Polsce i krajach Unii Europejskiej, ze szczególnym uwzględnieniem rolnictwa i obszarów wiejskich.

Nurty badawcze w ramach I głównego obszaru badawczego:

- ✓ Zróżnicowanie rozwoju społeczno-gospodarczego i poziomu życia w Polsce – uwarunkowania, analizy regionalne i wielowymiarowe;
- ✓ Uwarunkowania poziomu życia i nierówności społecznych w krajach Unii Europejskiej – zróżnicowanie, determinanty, trendy zmian, aspekt zrównoważonego rozwoju;
- ✓ Poziom wykształcenia ludności i jego wpływ na rozwój gospodarczy, poziom zatrudnienia i poziom życia w Polsce i w krajach Unii Europejskiej;
- ✓ Nierówności społeczne na obszarach wiejskich i problemy zrównoważonego rolnictwa.

2. Poziom, zróżnicowanie i uwarunkowania konsumpcji.

Nurty badawcze w ramach II głównego obszaru badawczego:

- ✓ Poziom, zróżnicowanie i uwarunkowania konsumpcji żywności;
- ✓ (Zrównoważone) trendy i wzorce konsumpcji;

✓ Uwarunkowania infrastrukturalne i konsumpcja usług.

3. Obszar badawczy (poboczny): Zarządzanie i marketing w wybranych sektorach gospodarki.

Wyróżnione obszary badawcze są wyjątkowo szeroko zakreślone i tak w ramach pierwszego badano: zróżnicowanie rozwoju, nierówności społeczne, zróżnicowanie, determinanty, trendy zmian zrównoważonego rozwoju, wykształcenie ludności i jego wpływ na rozwój gospodarczy, poziom zatrudnienia i poziom życia ludności. Z kolei w ramach drugiego: poziom konsumpcji żywności, jej zróżnicowanie, uwarunkowania konsumpcji żywności, trendy i wzorce konsumpcji. To co najsilniej konstytuuje powyższe obszary badawcze to w przypadku pierwszego – rozwój społeczno-gospodarczy i jego różne aspekty, w przypadku drugiego – konsumpcja żywności oraz także jej różne aspekty. Łącznie w ramach wszystkich trzech obszarów badawczych Habilitantka opublikowała 74 prace w tym 50 samodzielnie i 24 we współautorstwie.

Habilitantka w trakcie swojej pracy zawodowej współpracowała z szeregiem innych placówek naukowo-badawczych jak: Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Politechnika Śląska oraz Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu. W ramach tej współpracy powstało łącznie 16 publikacji w tym 3 monografie współautorskie.

Na łączny dorobek naukowy Habilitantki składa się 96 publikacji w tym 85 po uzyskaniu stopnia doktora, z tego:

- 5 artykułów znajdujących się na liście z IF,
- 60 artykułów w czasopismach punktowanych bez IF,
- 3 monografie naukowe,
- 11 rozdziałów w monografiach naukowych,
- 6 rozdziałów w publikacjach z konferencji międzynarodowych.

Zrealizowane prace badawcze oraz wyniki działalności publikacyjnej pozwoliły Habilitantce osiągnąć następującą liczbę cytowań (stan na dzień 15.05.2024 r., bez autocytowań):

- Web of Science – 46,
- BazEkon: 30,
- Scopus: 43,
- Google Scholar: 226.

Indeks Hirscha według poszczególnych baz wyniósł:

- Web of Science – 4,
- BazEkon:2
- Scopus: 4
- Google Scholar: 8

Łączna liczba punktów za dorobek naukowy po uzyskaniu stopnia doktora wynosi 1836 pkt., w tym w latach 2019-2024 – 1320 pkt. Sumaryczny Impact Factor według listy Journal Citation Reports wyniósł – 14,941.

Za działalność naukową Habilitantka w latach 2010-2023 otrzymała łącznie 11 nagród, natomiast w 2020 r. wyróżnienie Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego – Oddział w Bydgoszczy w konkursie na najlepsze publikacje naukowe za artykuł pt.: *Influence of Population's Education Level on the Employment and Unemployment Rates in the European Union Countries* (Ekonomia i Prawo, 16/2).

Poziom cytowań publikacji Habilitantki oraz osiągnięte wyniki sumaryczne (indeks Hirscha), należą do wyżej niż przeciętne, osiągane przez pracowników naukowych na tym etapie swojej kariery zawodowej.

Habilitantka uczestniczyła także w szeregu wydarzeń środowiskowych, jak konferencje, seminaria, prace redakcyjne czy projekty badawcze.

Po uzyskaniu stopnia doktora uczestniczyła w 46 krajowych i 13 zagranicznych konferencjach naukowych. Wygłosiła łącznie 36 referatów w tym 9 na konferencjach zagranicznych i 27 krajowych. Na konferencjach prezentowała wyniki swoich badań z zakresu poziomu życia ludności, determinant oraz kierunków ewolucji współczesnej konsumpcji, nierówności społecznych, zmian profili konsumenckich oraz relacji środowiskowych i gospodarczych.

Ponadto:

- w latach 2011 – 2024 uczestniczyła w dwóch projektach badawczych: *Poziom a jakość życia mieszkańców Polski*, grant badawczy nr 1708/B/H03/2011/40 w ramach konkursu ogłoszonego przez Narodowe Centrum Nauki (pełniona funkcja: członek zespołu) oraz *Dekonsumpcja jako alternatywny nurt racjonalizacji zachowań w dobie globalnego kryzysu gospodarczego*, Projekt otrzymany z Narodowego Centrum Nauki w ramach konkursu Miniatura 6; realizowany w latach 2022/listopad – 2024/maj, (pełniona funkcja: kierownik projektu).
- w latach 2004 - 2023 uczestniczyła w pracy 11 zespołów badawczych, innych niż wymienione w pkt II.9 (wyłonione w drodze konkursów) .

- w latach 2014 – 2015 uczestniczyła w pięciu wyjazdach dydaktycznych (Chorwacja, Belgia, Słowacja, Litwa, Łotwa),
- w latach 2016-2024 była recenzentką 51 artykułów naukowych w tym 32 dla czasopism i wydawnictw zagranicznych.

Osiągnięte wyniki pozwalają pozytywnie ocenić dorobek Habilitantki w zakresie osiągnięć naukowych i badawczych. Odnosi się to zarówno do podstawowego osiągnięcia naukowego jak i pozostałych prac badawczych. Na podkreślenie zasługuje wysoka aktywność publikacyjna Habilitantki, mająca swoje przełożenie na liczbę publikacji, jak i poziom merytoryczny publikacji, czego wyrazem jest wyższa, niż przeciętnie na porównywalnym etapie kariery zawodowej, liczba cytowań. Reasumując, dorobek naukowy Habilitantki spełnia warunek ustawowy w rozumieniu art. 219. ust 1., pkt. 2) ustawy, upoważniający do nadania stopnia doktora habilitowanego.

5. Ocena dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego

Habilitantka posiada bogate doświadczenie w zakresie pracy dydaktycznej, organizacyjnej oraz popularyzującej naukę. Za aktywność w tych obszarach w latach 2010-2023 otrzymała pięciokrotnie nagrody Rektora Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego/Politechniki Bydgoskiej (2013, 2014, 2016, 2019 i 2023).

W latach 2010-2023 była pomysłodawcą, autorem i koordynatorem takich przedmiotów jak Ekonomia konsumpcji, Ekonomia konsumpcji żywności, Modele konsumpcji, Nowe tendencje w konsumpcji dóbr i usług, Nowoczesne techniki zakupu i sprzedaży, Zarządzanie finansami gospodarstw domowych, Budżety gospodarstw domowych.

W czasie swojej kariery zawodowej realizowała kilkadziesiąt innych – poza wymienionymi powyżej - przedmiotów, takich jak: Ekonomia i organizacja agrobiznesu, Ekonomia i organizacja produkcji rolniczej, Ekonometria, Statystyka, Ekonomia, Zarządzanie i ekonomia, Podstawy zarządzania, Nauka o organizacji, Ekonomia transportu, Organizacja i zarządzanie ochroną środowiska, Ekonomia usług, Zarządzanie zasobami ludzkimi.

Poza uczelnią macierzystą prowadziła zajęcia w Bydgoskiej Szkole Wyższej (BSW) oraz Wyższej Szkole Bankowej (WSB) w Toruniu.

Ponadto w ramach pracy dydaktycznej w latach 2010-2024 była promotorką ponad 200 prac dyplomowych w tym 56 prac magisterskich, 109 licencjackich oraz 38 inżynierskich. Ze studentami współpracuje także jako opiekunka Koła naukowego Odpowiedzialnych Konsumentów - KNOK, które funkcjonuje przy Wydziale Zarządzania Politechniki

Bydgoskiej. Członkowie tego Koła zdobyli liczne nagrody i wyróżnienia na konferencjach i seminariach studenckich. Powstało także szereg publikacji w udziale Habilitantki.

W czasie swojej aktywności dydaktycznej pełniła także szereg innych funkcji jak: opiekun roku, opiekun kierunku, członek zespołów ds. opracowania programów kształcenia, przewodnicząca komisji dydaktycznej itd.

W latach 2010-2023 była zaangażowana merytorycznie i organizacyjnie w liczne przedsięwzięcia w ramach działalności popularyzatorskiej i promocyjnej w tym jako koordynatorka akcji „Drzwi otwarte”, współorganizatorka Bydgoskiego Festiwalu Nauki, wykładów, pokazów i warsztatów dla dzieci w wieku szkolnym i młodzieży, opracowanie oraz prezentacje promujące uczelnię w tym do maturzystów itd.

Za swoją działalność otrzymała także odznaczenia jak: Odznaka honorowa „Zasłużony dla Rolnictwa” (2013), medal brązowy za długoletnią służbę (2013), srebrna Odznaka Honorowa Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Komunikacji Rzeczypospolitej Polskiej (2013), medal Komisji Edukacji Narodowej za szczególne zasługi dla oświaty i wychowania (2021).

Przedstawiony dorobek należy ocenić pozytywnie zarówno w zakresie działalności dydaktycznej jak i w zakresie działalności popularyzatorskiej.

Przestawione efekty działalności Habilitantki w zakresie dydaktycznym i popularyzatorskim pozwalają pozytywnie ocenić Jej dorobek w tym obszarze.

6. Konkluzja

W wyniku szczegółowej analizy poszczególnych obszarów aktywności Habilitantki w tym działalności naukowo-badawczej, dydaktycznej oraz międzynarodowej stwierdzam, że wniosek dr Anny Murawskiej w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse z punktu widzenia kryteriów kwalifikujących do uzyskania tego stopnia, uważam w pełni za zasadny i rekomenduję go do dalszego procedowania. Składa się na to przede wszystkim pozytywna ocena rozprawy habilitacyjnej oraz pozostałego dorobku naukowego, jak i dorobek w zakresie działalności dydaktycznej i popularyzatorskiej. Tym samym dorobek Habilitantki wypełnia postanowienia ustawowe w rozumieniu art. 219. ust 1., pkt. 2) ustawy, upoważniające do nadania stopnia doktora habilitowanego.

Warszawa, 23 kwietnia 2025 r.

